

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Procházkovy deziluzivní novely o konci 2. světové války
Prochazka's disillusioning novels about the end of World War II

Bakalářská práce

Lucie SVÍTILOVÁ

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích
prostředcích

Prezenční studium

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Olomouc, 2020

Prohlášení

Já, Lucie Svítilová, prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem doc. Mgr. Erika Gilka, Ph.D. Veškerou použitou literaturu jsem uvedla na konci práce v seznamu použité literatury.

Souhlasím s tím, aby má práce byla zpřístupněna v knihovně Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

V Olomouci dne 2. 5. 2020

.....

Lucie Svítilová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí mé práce doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost, ochotu a za čas, který mně a tomuto textu věnoval.

Obsah

Úvod.....	6
1 Životopis Jana Procházky	8
2 Osvobození Československa.....	14
3 Ať žije republika!.....	15
3.1 Stručný nástin děje	15
3.2 Struktura novely	15
3.3 Dětská optika.....	16
3.4 Olinovy vztahy	17
3.4.1 Vrstevníci.....	17
3.4.2 Rodiče	17
3.5 Vzpomínky jako obrana	18
3.6 Ukradený majetek	19
3.7 Rusové a Němci	20
3.8 Konec války	21
3.9 Láska ke zvířatům	21
4 Kočár do Vídně.....	23
4.1 Stručný nástin děje	23
4.2 Vojáci	23
4.3 Smrt a strach.....	24
4.4 Dva mužské protiklady	26
4.5 Motiv cesty.....	27
4.6 Lesní krajina.....	28
4.7 Jazyková bariéra.....	28
4.8 Obraz partyzánství	29
5 Paralely novel Ať žije republika! a Kočár do Vídně	31
5.1 Ženské postavy.....	31

5.2	Mužské postavy.....	32
5.3	Znamé prostředí	33
5.4	Motiv koně	33
5.5	Křesťanství a víra	34
5.6	Spojenectví.....	34
5.7	Řeč.....	35
5.8	Majetek.....	35
5.9	Konkrétnost dějiště.....	36
5.10	Časová souslednost novel.....	36
5.11	Ironie v názvech	36
5.12	Rodina.....	37
	Závěr	39
	Anotace	41
	Resumé.....	42
	Seznam použitých zdrojů.....	43

Úvod

Naše bakalářská práce si klade za cíl vyložit dvě díla českého spisovatele Jana Procházky. Jedná se o novely *At' žije republika!* a *Kočár do Vídně*. Tyto prózy vznikly ve stejné dekádě, v šedesátých letech 20. století. Obě mohly být vydány díky politickému i kulturnímu uvolňování sevřenosti společnosti, které tehdy nastalo. Předestírají a připomínají problémy, před kterými společnost dosud přivírala oči, proto se během období následné okupace naší země vojsky Varšavské smlouvy stal Procházka autorem takzvaně trezorovým a byl vymazán z povědomí o literatuře. Stal se nebezpečným, protože jeho prózy mnohdy nereagovaly na problémy ve společnosti, naopak tematizovaly individuality, které byly na okraji společnosti. Tím se vydělil z hlavního literárního proudu a stal se originálním autorem.¹

V této práci se tedy budeme snažit představit dva odlišné pohledy na válku, které mají obdobné původce. Oba pocházejí od lidí, kteří jsou pouze bezbrannými oběťmi, kteří si vzali za cíl jen uchránit si vlastní život. Jeden patří dvanáctiletému chlapci (*At' žije republika!*), druhý dospělé selce (*Kočár do Vídně*), jejíž přesný věk neznáme.

Ve výkladu budeme na jejich skutky a pohnutky nahlížet jednotlivě, proto se budeme každou novelou zabírat zvlášť, protože každá má svoje specifika.

Nejprve se zaměříme na novelu *At' žije republika!*, která v sobě odráží mnohé z autorova dětství a mládí. Je pro ni příznačný dětský vypravěč a její příběh je zprostředkován dětskou optikou. Skrze dětského protagonistu poznáváme vztahy mezi prostým lidem a jejich postoje k válečným událostem. Stáváme se svědky autentického líčení nejtragičtějšího období v našich dějinách, a to nikoliv z perspektivy vojáků nebo přímo aktivně zapojených lidí do tehdejších událostí osvobozování. Próza se nevyznačuje pouze představenou dětskou optikou, ale i jistou uzavřeností jednotlivých epizod a příhod. Domníváme se, že právě tento postup je klíčový pro pochopení a vcítění se do mentality lidí, kteří se bezděky dostali do válečné vřavy. Je to důležité hlavně pro generace, které již válku nezažily a těžko se tak zapojují do kolektivní paměti našeho národa, která nás chrání před jejich opakováním.

¹ V žaru moci, TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí, režie Jordi Niubó, ČT – Televizní studio Ostrava [online]. 2001 [cit. 12. 04. 2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

Poté bude následovat interpretace novely *Kočár do Vídně*, která je charakteristická tím, že se její příběh odehrává v rámci jednoho lesního prostoru (lesa), který je v mnoha kulturách chápán i jako místo, kde se dějí hrůzné a nevysvětlitelné věci.

V závěrečné komparaci poukážeme – vedle zjevných odlišností – na společné rysy obou novel.

1 Životopis Jana Procházky

Jan Procházka se narodil 6. února 1929 v Ivančicích u Brna a zemřel ve svých dvaadvaceti letech po těžké nemoci v Praze 20. února 1971. V šedesátých letech byl úspěšným autorem, s přibývajícím díly dosahovala jeho umělecká dráha stále vyšších cílů. Svými občanskými postoji se stal jedním z věrozvěstů obrodného procesu v roce 1968. Působil ve vedení Svazu československých spisovatelů i Československého státního filmu v období, kdy naše literatura a kinematografie přesáhly hranice národního významu. Po invazi uzavřeli neostaliniisté jeho filmy a knihy do trezorů. Jeho jméno zmizelo z učebnic a mělo být vymazáno i z paměti – vždyť byl mluvčím pražského jara. Bohužel, zažil jen jeho porážku.²

Jeho dětství a mládí vůbec nenapovídalo tomu, že půjde o známého spisovatele a scénáristu. Pocházel z rolnické rodiny, vystudoval střední zemědělskou školu v Olomouci a působil pak jako vedoucí tehdy módního „mládežnického“ statku v nedalekém Ondrášově. Odtud přešel na krajský a posléze ústřední výbor Čs. svazu mládeže, kde vedl zemědělský referát. Jeho spisovatelská prvotina vyšla v roce 1956, ale své tvůrčí nadání rozvinul až po roce 1959, kdy přešel jako dramaturg a scénárista do Filmového studia Barrandov. Tehdy měl na jedné straně úzké kontakty s vládnoucími kruhy a ÚV KSČ, na druhé straně svými romány (*Zelené obzory*, *Přestřelka*) a později i politickými postoji patřil k hlavním aktérům demokratických reforem v roce 1968 (v té době byl místopředsedou Svazu československých spisovatelů).³

Jan Procházka byl komunistou a přináležel ke generaci, jejíž příslušníci vstupovali do strany z přesvědčení, že jejich kůň je v dostihu dějin favoritem.⁴

Často publikoval své názory na umění (literaturu a film) i na politiku v tisku. V obou oblastech se etabloval jako hledač a hlasatel pravdy. Již v roce 1963 odvážně demonstroval svůj kritický postoj v Rudém právu: „Naše společnost má své velké hrdiny, ale má i velké zbabělce, má kladné, ale i neuvěřitelně záporné typy. Pravdivé zobrazení těchto lidí a jejich osudů, pravdivé vyjádření jejich konfliktů může vést k tomu, že umění sehraje pozitivní roli výrazně v dalším vývoji celé naší společnosti.“⁵

² JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Československý filmový ústav, 1990. s. 3.

³ BARTOŠ, Josef, Stanislava KOVÁŘOVÁ a Miloš TRAPL. *Osobnosti českých dějin. 2.*, dopl. a přeprac. vyd. Olomouc: Alda, 2005. ISBN 80-85600-94-3. s. 287.

⁴ JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Československý filmový ústav, 1990. s. 3.

⁵ FIALA, Miloš. O umění, jeho smyslu a odpovědnosti: Šest otázek pro Jana Procházku, *Rudé právo*, 1963, 43, s. 2.

Procházka ve svých projevech po celý život hlásal ideje, o kterých byl přesvědčen. V denní realitě socialistického Československa se proto logicky často setkával s nesouhlasnými reakcemi, nebo se kvůli nim přímo dostával do konfliktu. První takový názorový střet zažil s vlastními rodiči, zejména s otcem, který dlouho nevstoupil do družstva zakládaného v jejich obci. Syn tvrdě narazil a po této neshodě jeho vztahy s rodiči navždy ochladly.⁶

Později s Arnoštem Lustigem v jednom společně vedeném rozhovoru na začátku roku 1968, kdy byly reformní tendence v plném proudu, shodně považovali socialismus za „osvícený a pravdivý“.⁷ Na jiném místě Procházka v témže roce reagoval rozhořčeně na nově vzniklou situaci po invazi sovětských vojsk v zemi: „Ve svém sepisování jsem se dosud zaměřoval prosazováním pravdy, spravedlnosti, rozumu a lidského pokroku. I nyní míním u těchto hlavních témat setrvat, nezdá se mi, že bych měl začít propagovat lež, bezpráví, hloupost a světové zpátečnictví.“⁸

Jan Procházka patří mezi rozporuplně přijímané osobnosti české kinematografie i veřejného života. Celý život hlásal víru v „něco lepšího“. Podobně jako Pavel Kohout také on prodělal přerod z nadšeného poválečného komunisty-budovatele v kritika režimu, jenž se v závěru šedesátých let podílel na progresivní reformě socialismu v Československu. Pro mnohé bylo nepochopitelné jeho „přátelství“ s prezidentem Antonínem Novotným, který soustavně brzdil a potlačoval možnosti svobodného rozvoje naší společnosti až do svého odvolání v lednu 1968. Nedůvěru vyvolávala konexe spisovatele s prvním mužem ve státě i rychlost, s níž doslova chrлил filmové scénáře a vydával své prózy. Na druhé straně však existoval i početný tábor jeho příznivců, kteří jej uznávali jako umělce i jako aktivní osobnost v politickém a společenském dění.⁹

Novotný podporoval také Procházkovy filmy. Snímek *At' žije republika* po dokončení dokonce hájil. I proti sovětskému velvyslanci, kterému se to zdálo protisovětské.¹⁰ Problém nastal také s filmem *Kočár do Vídně*, který filmaři začali točit

⁶ V žáru moci, TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí, režie Jordi Niubó, ČT – Televizní studio Ostrava [online]. 2001 [cit. 12. 04. 2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

⁷ Neříkám nic jiného, než si myslí šofér, než si myslí paní, která uklízí, než si myslí obyčejní lidé... Rozhovor Mladého světa s Janem Procházkou, místopředsedou Čs. svazu spisovatelů, a spisovatelem Arnoštem Lustigem /ptal se Karel Hvizďala/, *Mladý svět*, 1968, s. 10.

⁸ Anketa, *Listy I*, 1968, č. 1, s. 6.

⁹ HAVRÁNKOVÁ, Daniela, *Revize minulosti ve filmech Jana Procházky*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Stanislava Přádná.

¹⁰ SOELDNER, Ivan, Jak se máte, pane Procházkó?: Syn kulaka, svazák, nejpilnější autor, přítel Novotného, tribun lidu vypovídá, *Kino 23*, č. 16, s. 2-3.

bez schválení cenzurou a který byl zakázán v průběhu natáčení. Novotný zasáhl a umožnil jej dokončit. Na politbyru se pak film sice líbil, Novotnému ovšem nikoliv. Kachyňa na to později vzpomínal takto: „Mluvílo se o tom jako o horké bramboře. Pak se to odpromítlo, všichni byli zpocení, i my, ale hlavně pan prezident, který byl rudý jako krocan. A bylo veliké ticho. A pravil – to vám národ nevezme,“ měl přitom na mysli neheroické vystupování českých partyzánů. Film byl nakonec schválen, ovšem až po úpravě některých drastických scén v závěru.

Otiskoval v novinách povídky, v nichž se inspiroval svými zkušenostmi z brigád v pohraničí. Souhrn těchto próz mu vyšel v Mladé frontě v roce 1956 pod názvem *Rok života*.¹¹ Už v těchto novinových a časopiseckých útvarech prováděl jakousi názorovou osvětu a vyzkoušel si roli ideového mluvčího, jež pro něj byla později charakteristická. V mladickém naivismu se však prozatím bezvýhradně držel oficiálních stanovisek KSČ a její ideologické linie. Pokud tehdy něco kritizoval, pak zdrženlivost ve vztahu ke komunismu a ke KSČ. Ve svých textech naopak nabádal k uskutečňování myšlenek, které strana hlásala.¹²

S postupem času se v Procházkově publikační činnosti začal čím dál častěji a ostřeji prosazovat kritický pohled, který však nikterak neoslaboval Procházkovu neochvějně komunistické přesvědčení. Kritika socialismu a požadavek jeho proměny se objevily například v jeho diskusním příspěvku na XIII. sjezdu KSČ konaném na přelomu května a června 1966 v Praze. Otiskly ho Literární noviny spolu s projevem spisovatele Josefa Sekery.¹³

V září 1967 Procházka přispěl textem do výboru *Už vícekrát nezazní tak těžce requiem...: Před šedesáti lety zemřel T. G. Masaryk. Výbor z dokumentů 1937–1967* otištěném také v Literárních novinách.¹⁴ Hájil zde Masaryka jako učeného filozofa se smyslem pro humor, a to i přesto, že podle něj nepochopil Říjnovou revoluci: „V Čechách už tradičně glorifikujeme i kamenujeme zručně a bez dlouhých cavyků. A často zapomínáme, že lež nebo historická polopravda, jakmile ji připustíme, se pak donekonečna vleče jako početní chyba v dlouhém matematickém příkladu.“¹⁵

¹¹ JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Československý filmový ústav, 1990. str. 3.

¹² HAVRÁNKOVÁ, Daniela, *Revize minulosti ve filmech Jana Procházky*. Praha, 2012. Diplomová práce.

¹³ PROCHÁZKA, Jan, SEKERA, Josef, Spisovatelé ke sjezdu, *Literární noviny* 15, 1966, č. 23, s. 1.

¹⁴ *Literární noviny*, 1967, č. 7/8, s. 41–42.

¹⁵ Tamtéž.

K památnému sjezdu se Procházka vyjádřil ještě v únoru 1968 v souvislosti s jednáními ÚV KSČ v textu *Střetávání názorů*.¹⁶ „Zdá se mi, že rezoluce našeho IV. sjezdu Svazu spisovatelů je eticky i politicky ve velké blízkosti toho, co projednávalo prosincové a lednové zasedání ústředního výboru strany.“¹⁷

V březnu 1968 se v pražském Slovanském domě konala tzv. veřejná diskuse, jedna ze dvou, jež nastartovaly proces nazvaný pražské jaro. Jan Procházka byl mezi řečníky. Nebojí se jít s kůží na trh a přímo pojmenovat problémy. Mladí lidé mu visí na rtech, veřejně říká věty, které zatím mohli slyšet jen v Rádiu Svobodná Evropa: „... volby jsou jako opereta, kdy za celou rodinu může volit pes dingo...“ mluví o svobodné výměně názorů, o cestě do Evropy.¹⁸

Procházka, podobně jako mnoho dalších reformních exponentů, vpád sovětských vojsk nečekal a byl jím upřímně zděšen. V předvečer invaze psal článek pro měsíčník MY na téma „vztahy mezi bratrskými zeměmi“. V onu kritickou noc pak poslouchal se ženou u přítele rozhlas. Později byl varován režisérem Kachyňou a dalšími známými, že by mohl být stíhán vedením komunistické strany. Článek se proto rozhodl zničit a v panice jím doma ucpal toaletu (podobná scéna je ve filmu *Ucho*): „Nastartovali jsme auto a jeli úplně prázdnou Kladenskou ulicí na Pankrác. Kolem generálního štábu už stáli sovětské parašutisté s kamionem, ale já je považoval za naše vojáky, a tak jsem řekl: „Výborně, naši vojáci chrání štáb...“¹⁹ Zvěsti o obsazení se přitom nesly už týden předtím. Druhý den po invazi vyšla rezoluce svobodného vedení svazu. Procházka měl strach ze zatýkání, navíc už cítil bolesti nemocného žlučníku. Později v MY v lednu 1969 vysvětlil, že on z vlasti odejít nechtěl. Psal o lidském vzepětí celé společnosti, pochvaloval si atmosféru v zemi: „Kulturní úroveň národa je v této chvíli obrovské plus. Každý člověk přemýšlí, sám si dělá názor na vládu...“²⁰

¹⁶ *Střetávání názorů*. S Reportérem hovořili předseda Svazu československých spisovatelů, profesor Karlovy Univerzity v Praze dr. Eduard Goldstücker a místopředseda Svazu, spisovatel a scenárista Jan Procházka, *Reportér* 3, 1968, č. 8, s. 27-28.

¹⁷ Tamtéž, s. 27.

¹⁸ V žáru moci, TV dokument z cyklu *Předčasná úmrtí*, režie Jordi Niubó, ČT – Televizní studio Ostrava [online]. 2001 [cit. 12. 04. 2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

¹⁹ HOLLER, Josef, O čem přemýšlí a co chce a co nikoliv a na čem pracuje spisovatel Jan Procházka, *Svět v obrazech* 25, 1969, č. 3, s. 21.

²⁰ Tamtéž, s. 22.

Na podzim roku 1968 domácí inteligenci sevřela mohutná skepse a zesílily obavy z dalšího vývoje událostí.²¹ Procházka vyjádřil znechucení nad přítomností vojsk a zdůraznil své ideály.

Nástup normalizace pro Procházku znamenal zákaz veškeré tvorby. Pro oficiální platformy přestal existovat, jeho knihy a filmy byly staženy, byl označen za zrádce. Psát mohl pouze pod cizím jménem.²²

V roce 1970 byla proti němu rozpoutána štvavá kampaň. Dne 21. dubna odvysílala Československá televize pořad s názvem *Svědectví od Seiny*, který měl být mediální předejrou k politickému procesu se spisovatelem. Podle dcery Lenky se otec na relaci těšil s nadšenými slovy: „Bude to moje benefice!“²³ Domů k té příležitosti přinesl ruské šampaňské, které však už neotevřel. Lži a pomluvy v něm byly vydávány za projev české emigrace v Paříži. Nahrávky obsahovaly sestřih odposlechu v bytě profesora Václava Černého. Záměr jejich zveřejnění tkvěl v diskreditaci samotných aktérů, Procházky a Černého. Ti se na záznamu nevybíravým způsobem vyjadřovali k různým tématům a vynášeli soudy nad řadou osobností. Nešlo jen o obsah, ale i o použité výrazivo, které jim mělo pošramotit reputaci. Váhající jednotlivce měl pořad přesvědčit, že bude lepší s lidmi, jako je Procházka, nemít nic společného, a naopak se přiklonit k Husákově garnituře. Komunistická moc chtěla pořadem demonstrovat především nejednotnost v opozičních kruzích. Přitom bylo zřejmé, a to i podle technické stránce dokumentu, že šlo o montáž. Procházková uvádí, že hlášení z archivu StB k této kauze popisuje, jakým způsobem bylo poručeno se záznamem odposlechu pracovat.²⁴

Po odvysílání pořadu byl spisovatel naprosto ochromen a psychicky zdecimován. V jeho bytě začaly zvonit objednané telefony údajných rozhořčených pracovníků, které měly Procházku dohnat k zoufalství. Napsal proto vlastní obhajobu, dopis, který opisoval a rozesílal politikům, umělcům, ale i vrchnímu ve své oblíbené restauraci či krejčímu. Text zaslal i do redakcí všech novin, otiskly ho však pouze Zemědělské noviny a jen

²¹ Anketa, *Listy I*, č. 1, s. 6, 13, 17.

²² Podle svého námětu napsal pokračování historické komedie Karla Steklého *Slasti otce vlasti* (1969) s názvem *Svatby pana Voka* (1970), u které je však jeho autorství již utajeno. V roce 1970 byl ještě uveden trikový sci-fi snímek Karla Zemana *Na Kometě*. Procházka se tentokrát inspiroval dílem Julese Verna, jako autor scénáře je ovšem uveden režisér. Dalším z oficiálně nepřiznaných autorských děl Jana Procházky je i dětský snímek *Páni kluci* (1975) Věry Šimkové-Plíkové napsaný volně podle knihy *Dobrodružství Toma Sawyera* od Marka Twaina.

²³ PROCHÁZKOVÁ, Lenka, Odtajněný příběh (vzpomínky na otce při čtení archivních svazků StB), *Právo*, příloha Salon, 31. 5. 2001.

²⁴ PROCHÁZKOVÁ, Lenka, Odtajněný příběh (vzpomínky na otce při čtení archivních svazků StB), *Právo*, příloha Salon, 31. 5. 2001.

v komentovaných úryvcích. Kampaň měla své pokračování v tisku. Rudé právo přineslo o celé kauze rozsáhlý text s názvem *O profesoru Černém a těch druhých*²⁵ na pokračování ve třech celostránkových částech. Obsáhlostí měl být vzbuzen dojem důležitosti a zejména pravdivosti informací. V té době byl již s nemocným žlučníkem hospitalizován v nemocnici.²⁶

Na Vánoce 1970 byl Procházka z nemocnice uvolněn domů. Navštívil ho Karel Kachyňa s tím, že na něj byl učiněn nátlak, aby se svého dvorního scenáristy a jeho tvorby zřekl. Pár dní nato byl Procházka opět hospitalizován a zemřel zcela zlomen 20. února 1971. Jeho pohřeb pak podle Kohouta definitivně rozdělil společnost na dva tábory – na ty, co vzdali a na pozdější „ztroskotance“.²⁷

Úmrtí Jana Procházky oznámil 21. února 1971 Československý rozhlas. „Jan byl (...) první mrtvý Pražského jara a režim chápal tu smrt jako provokaci,“ napsal později Kohout. S kameramanem Stanislavem Milotou, rovněž režimem odstaveným od práce, připravoval spisovatelův pohřeb a řešil přitom různé obtíže.²⁸ Smuteční obřad proběhl 24. února 1971 v Košířích za dohledu policie.

Pozitivně laděné zmínky o Procházce a několik jeho autorských textů vydaných posmrtně najdeme jen v rámci neoficiálních platforem, například v mnichovských tiskovinách *České slovo*²⁹ a *Text*.³⁰

²⁵ Stanislav Oborský, *O profesoru V. Černém a těch druhých* (I. část), *Rudé právo*, 15. 8. 1970, s. 3. *O profesoru V. Černém a těch druhých* (II. část). Velké kádrování, *Rudé právo*, 18. 8. 1970, s. 3. *O profesoru V. Černém a těch druhých* (III. část). VLASTENCI byli pro Mnichov, *Rudé právo*, 19. 8. 1970, s. 3. První část informovala o tom, že balíčky s magnetofonovými páskami dostali ředitelé „dvou důležitých čs. sdělovacích prostředků“.

²⁶ Lucerny, *Rudé právo*, 17. 8. 1970, s. 2.

²⁷ V žáru moci, TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí, režie Jordi Niubó, ČT – Televizní studio Ostrava [online]. 2001 [cit. 12. 04. 2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-ribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

²⁸ Nastal například problém při hledání volného hrobu, nebylo možné včas vytisknout parte, noviny odmítly uveřejnit oznámení, v bytě rodiny najednou přestal fungovat telefon.

²⁹ Zemřel Jan Procházka, *České slovo* 1971, *Mnichov*, č. 3. Text vyzdvihl jeho snažení o nápravu poměrů prostřednictvím literatury a jako osudný označil jeho poměr ke komunistické straně. Připomněl očeňující oznámení z roku 1968, kdy rozhlasová stanice Vltava hlásila: „Jan Procházka se demaskoval jako hlasatel kontrarevoluce svým zbabělým útekem do zahraničí.“

³⁰ *Text* 1971 (československý nezávislý měsíčník), *Mnichov*, č. 2, s. 1.

2 Osvobození Československa

„Osvobození Československa z fašistické okupace bylo velmi složitým procesem po stránce politické i vojenské. Bylo nedílnou součástí druhé světové války a celosvětového boje národů proti fašismu.“³¹

Samotné úvahy o tom, kam bude Československo po válce z hlediska politiky směřovat, a na kterou stranu se přikloní, umožnil překvapivý obrat ve válce, kdy začala vítězit spojenecká vojska. Rozhodující se stal Sovětský svaz, který odolal vpádu nepřátelských vojsk.³²

Klíčovým dokumentem, který určil poválečné směřování Československa, se stala československá smlouva o přátelství podepsána roku 1943.³³

Samotné osvobození trvalo celých osm měsíců. Již samotná přítomnost Rudé armády a zvuky blížící se fronty způsobily mnoho povstání a vyburcovala obyvatelstvo. Lidé ničili sochy, které představovaly nacistické vůdce, odstraňovali dvojjazyčné nápisy a zachovávali pouze českou variantu.³⁴

Svědectvím posledních kroků v osvobození se nám stávají i díla Jana Procházky, které vycházejí z jeho zážitků. „Jsou to samozřejmě dojmy naprosto subjektivní, ale živé a zjitřené. Bylo mi tehdy šestnáct roků – to je doba, kdy se do člověka všechno obtiskne jako do kamene.“³⁵

³¹ PAVLÁSEK, Vojtěch. *25 let osvobození Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.

³² PAVLÁSEK, Vojtěch. *25 let osvobození Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.

³³ BĚLINA, Pavel. *Dějiny země Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-606-1.

³⁴ BĚLINA, Pavel. *Dějiny země Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-606-1.

³⁵ PALACKÁ, D. *Vzpomínky hluboké dvaadvacet let*. *Zemědělské noviny*, 5. 5. 1967.

3 At' žije republika!

Pokusíme si představit neotřelý pohled zachycení války v této knize, které jí zabránilo ztratit se v množstvích těch, které již byly napsány. „Knihu *At' žije republika!* pokládám za to nejlepší, co jsem napsal. A není mi líto, že o ní vyšla jen jedna jediná recenze. O jiných knihách vyšlo recenzí mnoho bez ohledu na ně, knihy si čtenáře nenalezly. *At' žije republika!* si na čtenářský nezájem stěžovat nemůže. Řekl bych, že toto kritérium je přece jenom nejdůležitější a trvalé.“³⁶

3.1 Stručný nástin děje

Děj prózy je situován do vesnice jménem Nesovice v posledních dnech 2. světové války. Příběh se odehrává v průběhu pouhých tří dnů v dubnu 1945. Jeho protagonistou je dvanáctiletý Oldřich Vařeka zvaný Olin. Žije ve vesnici společně se svou matkou a hrubým otcem. Otec ho ze strachu před blížící se frontou posílá s jejich jediným koněm Julinou a vozem ukrýt se do lesa, aby jim kozáci majetek nezabavili. Nepočítá ovšem s přepadením od prchajících a zoufalých Němců, koně s vozem si vezmou, chlapce zbijí a nechají ho v lese. Bez koně se jít domů ovšem neodváží, a tak bloudí bezcílně po lese. Fronta se však již přiblížila k vesnici natolik, že začne ostřelování, před kterým se Olin ukrývá v přírodě. Poté se vrátí do vsi, kde zrovna občané vítají Rudou armádu jako své osvoboditele. Chlapcův přítel Cyril Vitlich je obviněn z kolaborantství a raději si zvolí sebevraždu než čelit vesničanům.

3.2 Struktura novely

Celé dílo je věnováno příteli Jana Procházky Karlu Kachyňovi, se kterým také převedl na filmová plátna většinu své tvorby: „[...] připisuji Karlu Kachyňovi, a jehož citlivému režijnímu umění bylo určeno.“³⁷

Přehlednost novely spočívá nejen v příběhu, ale i v její struktuře. Prózu tvoří třináct kapitol, které jsou uvedeny synopsí klíčových událostí. Třináct přelomových kapitol v životě chlapce, do kterých vstupuje s dětskou naivitou a vyjde z nich téměř jako hotový dospívající muž.

³⁶ PALACKÁ, D. *Vzpomínky hluboké dvaadvacet let*. Zemědělské noviny, 5. 5. 1967.

³⁷ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966.

3.3 Dětská optika

Prostřednictvím Olinova dětství je nám umožněno vidět válečné události bez předsudků, na konec války je zde nahlíženo nezkaženými očima. Očima plnými naivity a vznešených cílů. Dobro je dobrem a zlo zlem. Olin nechápe svět dospělých, kde lidé říkají něco jiného, než jak jednají.

Většina příběhu je zprostředkována právě z pohledu Olina, a to v ich-formě. Na některých místech ale můžeme zaznamenat odklon od tohoto způsobu. Vypravěč vysloví komentář k chlapcovu chování z pohledu dospělého muže: „Když teď namáhám svoji paměť, mám dojem, že jsem tenkrát byl dost velký grázlík.“³⁸ „U lípy jsem se odjakživa měřil. [...] Byly to moje největší starosti do sedmnácti let.“³⁹ „Mně to tenkrát v dubnu pětáctýřicátého roku vůbec nepřipadalo jako krádež.“⁴⁰ Skrze to nám kniha zprostředkovává dva náhledy na ty stejné situace a okamžiky. Právě díky střídání těchto dvou rovin není ani časový úsek tří dnů, v jejichž rámci se příběh odehrává, moc krátký na to, aby se čtenář s postavou Olina nějakým způsobem vžil a dokázal do něj vcítit. Naopak je zajištěna gradace děje a v knize nenajdeme jediné hluché místo, kde by docházelo k dějové retardaci.

Postava chlapce je tedy inspirována zážitky z autorova dětství: „Všechno, co v knize i ve filmu je, se zakládá na pravdě, ale je to pravda zpracovaná v umělecký obraz.“⁴¹ Z toho důvodu není překvapující, že autor situoval příběhy svých nejvýznamnějších děl právě na jižní Moravu, která byla jeho rodištěm.

Jak bylo uvedeno v kapitole o životě autora, narodil se kousek od Brna a tuto novelu zasadil do prostředí vesnice Nesovice, která se nachází v okolí jeho domova. Díky jeho znalosti venkovského prostředí vykreslil venkovany a vztahy mezi nimi do nejmenších nuancí. Olinovo mládí je v textu podpořeno i jeho jazykovými prostředky, které jsou zvolené tak, aby odpovídaly jeho věku: „[...] škrtnu si to zkratkou“⁴², „zatáčka k pomníku padlých je velezrada“⁴³, „kdo vodí psa na špagátě, je obrkůň.“⁴⁴

³⁸ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 47.

³⁹ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 28.

⁴⁰ PALACKÁ, D. *Vzpomínky hluboké dvaadvacet let*. Zemědělské noviny, 5. 5. 1967.

⁴¹ PALACKÁ, D. *Vzpomínky hluboké dvaadvacet let*. Zemědělské noviny, 5. 5. 1967.

⁴² PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 12.

⁴³ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 11.

⁴⁴ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 10.

3.4 Olinovy vztahy

3.4.1 Vrstevníci

Olin mezi své vrstevníky nezapadá, kvůli malé postavě musí snášet posměchy a výhrůžky od ostatních chlapců, dětí těch nejbohatších statkářů z vesnice. Spory s nimi Olin vyvolává prakticky záměrně a vždy je přelstí, což je velká urážka pro jejich namyšlená ega. Olinova pozice z něj činí outsidera, ale zároveň jakéhosi hrdinu, který vyčnívá. Musí snášet neustálé ponižování a ubližování, které mu ovšem nevadí, neboť chlapci pohrdá. Nenechá si nic líbit a oplácí jim vše, co si na něj dovolí. „Jak kluky znám, budou na mě čekat, nemyslím, že by mi tento kousek odpustili. Ani se neprosím, aby mi cokoliv odpouštěli. Od ťulpasů nepotřebuju milosti.“⁴⁵

Už jeho nelichotivá přezdívka „Pind’a“ vypovídá o jeho tělesné výšce. Zde je možné spatřit cykličnost, se kterou se události ve společenství lidí opakují. Z textu lze totiž usoudit, že totéž zažíval jeho tatínek s otcí právě těchto chlapců. Ovšem zatímco se Olin netrápí tím, že mezi ostatní nezapadá, jeho otec o to usiluje dodnes: „Pohrdal jsem otcem, že se jim doprošuje, že se k tomu snížil. Odsuzoval jsem ho tenkrát za jeho slabost jako nikdy v životě. Na jeho místě bych se otočil a odjel. [...] Chtěl patřit mezi ně, být jedním z nich.“⁴⁶

3.4.2 Rodiče

Olin neopovrhne svým otcem nejen kvůli jeho násilnickým sklonům, ale také pro jeho snahu dosáhnout ve vesnické hierarchii na vyšší příčku. Jenže lidé se často nemění, a ačkoliv získá koně, o kterém doufal, že mu vyslouží uznání v očích lépe situovaných statkářů, stal se pravý opak. Jelikož si nemohl dovolit nijak nákladného koně, vypadala Julina spíše jako příslušnice skotu než hrdý kůň. Otec se tak stal ještě větším terčem posměchu než kdy předtím. Čím více se chce zalíbit bohatým sedlákům, tím více se prohlubuje jeho názorový rozpor se synem. Své pocity drží v sobě a filtruje je skrze svůj necitelný vztah k chlapci. Kvůli svému zaměření se na získání lepšího postavení ztrácí kontakt se synem a on ho nevnímá jako rodičovskou autoritu, již v takto mladém věku vykazuje vzdor a odpor vůči jeho osobě.

⁴⁵ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 33-34.

⁴⁶ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 49.

Chová se k Olinovi bezcitně, pouze třikrát dá najevo jisté emoce: radost, když získají kobylu Julinu, smutek, když se jí narodí mrtvé hříbě, a rozčarování, když ho chce manželka opustit.

Olinův vztah k matce je zcela odlišný, chlapec ji zbožňuje, udělal by pro ni všechno. Když má dostat svůj „pravidelný“ výprask, maminka se ho zastane, nechce mu ublížit. Olinovi je však jasné, že by bylo horší, kdyby trest nedostal, a to nejenom pro něj. „Bij mě, mami,‘ šeptnu potichu. ‚Bij mě. Poslouchá v síni, jestli mi nabiješ. Bij mě!‘ Nastavím tvář, aby uhodila. [...] Usmívám se na ni, aby viděla, že mi to nevadí, když mě bije. Bije mě a tečou jí slzy.“⁴⁷ Svůj dětský obdiv k matce ztrácí Olin ve chvíli, kdy ji vidí s otcem za zamčenými vraty chvatně ukrývat neprávem nabyté koně z opuštěného statku.

3.5 Vzpomínky jako obrana

Olin si spojuje určité okamžiky nebo situace s konkrétní vzpomínkou, čímž se snaží chránit před strachem či obavami. Tímto způsobem je ztvárněn kontrast mezi typicky dětskými zážitky a okamžiky války. Je tak ukázán chaos, který činí válka v lidském životě.

Při útěku před Rusy se Olinovi vybaví situace v kostele, kdy tam vpustil zajíce, a připadá si jako onen naháněný zajíc. Závěrečné ostřelování vesnice přečkal chlapec v přírodě, na otevřeném prostranství. Vzpomene si na kárání faráře a jeho výhrůžky: „Budete Pána Boha volat [...], ale až ho budete volat, už bude pozdě!“⁴⁸ Chlapec se modlí a zvuky střelby přirovnává k těm, které dobře zná: řehtačky, cirkulárky nebo hromobití.

Krátké epizodické události líčené v příběhu připomínají, že vojáci jsou také lidé, kteří mají klasické lidské vlastnosti. Ilustruje to příhoda s tzv. papachou – čepcem typickým pro kozáky, kteří bojovali na straně Rudé armády: „Jeden z vojáků měl překrásnou kozáckou papachu, blankytně modrou, zlatem a stříbrem vyšívanou s lemem ze vzácné bílé kožešiny. Nasadil pro ni dokonce i život, když mu ulétla a on se pro ni vrátil na místo, kde se stal terčem palby.“⁴⁹ V próze dokonce tento voják chlapce zachrání před střelbou ustupujících Němců z nedalekého kostela. Na jiném místě najdeme smrt jednoho rudoarmějce, který byl zastřelen ve chvíli, kdy zachraňoval malého kolouška.

⁴⁷ PROCHÁZKA, Jan. *At žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 49.

⁴⁸ PROCHÁZKA, Jan. *At žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 163.

⁴⁹ PALACKÁ, D. *Vzpomínky hluboké dvaadvacet let*. Zemědělské noviny, 5. 5. 1967.

Zde se projevuje soudržnost jeho spolubojovníků, kteří vezmou tělo mrtvého vojáka s sebou, ačkoli by je tam mohli nechat pohozené.

3.6 Ukradený majetek

Snaha obohatit se během války je jedním z nejdůležitějších leitmotivů celé novely. S blížícím se koncem války, když již byla porážka Německa zpečetěna, prchali Němci ze Sudet i z blízkého okolí. Mezi nimi i ti, kteří získali statky po židovských obyvatelích. Za takové situace se dostávali na řadu Češi, z kterých mnozí čekali jen na tuto chvíli. Vše, co po nich zůstalo, si ochotně vezmou, a dokonce mezi nimi vznikají kvůli tomu rozepře. Kvůli obavám, aby se k nim vojáci nešli ani podívat a nezrekvírovali dobytek a koně, píšší na vrata vápnem nápis TYFUS. V závěru novely při příjezdu Rudé armády přibude ještě jeden nápis ЧЕХ, což v doslovném překladu znamená Čech. Tímto gestem napovídají vojákům, zda jsou v jejich vesnici ještě nějakí zbylí Němci.

Jeden z největších statků jeho němečtí majitelé opustili a Olin se stává prvním, kdo se ve stavení ocitne. Vstoupí do stavení jen kvůli psovi, kterého vlastnili, ale neodvezli ho s sebou, tedy z čistě nesobeckého důvodu. Setkává se zde se svým přítelem Cyrilem Vitlichem, u kterého motiv jeho návštěvy není explicitně zmíněn. Chlapec věděl o pohnutkách ostatních, a jak se staví k opuštěným statkům, nyní je s tím ale přímo konfrontován. Nastává střet mezi chlapcovou představou a realitou. Brání se myšlence, že jediné, na co ostatní během války mysleli, nebylo uchránit si holý život, ale schraňovat majetek a získat ještě něco navíc. Vitlich to chlapci vysvětlí z pohledu dospělého muže. „Voni nepřijeli krást, voni chtějí počesťovat. Je to jedno a to samý, ale někdy to může vypadat jako vlastenecká povinnost. Tady sou lidi, co se na to těšili celou válku, Oline...“⁵⁰

Ovšem vyvstává otázka, zda si Olin opravdu nechtěl připustit touhu ostatních po majetku nebo ji bez přemýšlení přijal jako prvek výchovy. Když našel opuštěný motocykl se sajdkárou, ukryl ho, aby ho nikdo nenašel. Není uveden žádný úmysl, co s ním později má či nemá v plánu.

⁵⁰ PROCHÁZKA, Jan. *At žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 53.

3.7 Rusové a Němci

Skrze postavu chlapce jsou vyobrazeni vojáci obou válčících stran. S Němci se střetává ihned na začátku novely, kdy se na návsi zastaví jejich cyklistický oddíl. Tito v něm ovšem hrůzu nevzbuzují: „Vypadají na šestnáct, ne na vojáky [...] Chrstají na sebe vodu jako malí kluci. Řvou smíchem, člověk by řekl, že ve válce zvítězili.“⁵¹

Ostatní sledoval z dálky, ať už Němce prchající ze statků, nebo ty na motocyklu se sajdkárou, kteří si ve spěchu svlékli a odhodili své uniformy. Největší dojem a vědomí válečného nebezpečí v chlapci zanechá spící vojsko v lese: „Tito vojáci vypadali nejhroživěji ze všech, co jsem viděl, právě proto, že spali, zatímco zněla fronta. Nikdy jsem se tak zblízka nepřiblížil mechanismu války.“⁵² Na více místech příběhu Olina udivuje, že vojáky nevyvádí z míry již ani blízká střelba. Je to pro něj signál, kolik toho museli zažít.

Nejtvrdší střet s nimi prožije v lese, kam ho otec pošle ukrýt Julinu, jejich jediného koně. Otec byl přesvědčen, že mu nic nehrozí, protože chlapci nikdo neublíží: „Klukům nikdo nic neudělá. Ani ti, ani ti.“⁵³ To ovšem nepočítal s vojáky, které blíží se Rusové děsí. Jsou zranění a v ohrožení života, což je dožene k tomu, že zahodí veškeré zábrany. Olina zbíjí a zanechají v lese.

Vývoj jeho vztahu s ruskými kozáky je až obdivuhodný. Poprvé mu ruský kozák zachránil život před německou střelbou. „Vidím prvního Rusa. A že ho vlastně vítám jako první z naší vesnice. Nenapadlo mě nic, co bych měl udělat. Možná zazpívat hymnu nebo něco říct. Stál jsem tam jako kříž u potoka, ani jsem nežbleptl dobrý den nebo něco na ten způsob.“⁵⁴

Mezi Olinem a vojákem vznikne vztah podobný přátelství, který je v některých situacích až komický. Olin si oblíbí kozáky, hlavně je pro něj fascinující jejich řeč: „[...] znělo to jako rozmazaná slovenština, na poslech docela zajímavé. [...] Teď jeho řeč byla skoro jako čeština. To mě šíleně udivilo, že je to tak hrozně podobný. Myslel jsem si, že je ruština něco jako čeština, ale že tak moc, to bych neřekl.“⁵⁵ Poté, co ho odvedou do své provizorní základny, chce jim ukrást koně, aby získal náhradu za Julinu. Již v této situaci,

⁵¹ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 15.

⁵² PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 101.

⁵³ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 59.

⁵⁴ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 106.

⁵⁵ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 107.

kteřá je popisována asi v polovině příběhu, je patrný určitý posun v chlapcově názorové rovině. Potřebuje koně, i když ne z hamižnosti, ale již je ochoten si ho tímto způsobem obstarat. Je ovšem chycen při činu a rozhodne se výměnou za klisnu nabídnout ukrytý motocykl se sajdkárou. V okamžiku, kdy se projíždějí s jejich důstojníkem („litinantem“), zdá se, že oba zapomněli na hrůzy války a pouze si užívají jízdu. Stanou se však terčem palby a litinant umírá. V této situaci, kdy se ocitne ležící v jámě vedle mrtvého těla, je chlapec konfrontován s válkou zcela bezprostředně.

3.8 Konec války

Po závěrečném ostřelování vesnice Olin běžel do vsi zjistit, zda to, co považoval za válku, maminka přežila. Co našel? Zamčený dům, kde mu neotevřeli ani po naléhavém bušení na vrata. Průzorem viděl, jak maminka s otcem ukřývají koně a již to je pro něj rána. Chtěl získat zpět jediného, kterého prve vlastnili, a najednou stáli na dvoře tři. Další šok přišel v podobě obvinění Cyrila z kolaborantství a byl hnán přes celou vesnici. Než by čelil jejich neoprávněnému a nespravedlivému vzteku, spáchal sebevraždu skokem do studny. Ironií je, že přečkal válku bez úhony a byl jedním z mála lidí, kteří se na ní nechtěli přiživit. Teď ovšem zemřel za zvuků národní hymny. Olin v tuto chvíli začal vnímat komplikovanou a problematickou realitu se všemi jejími důsledky.

3.9 Láska ke zvířatům

Důležitou roli hraje otcova touha získat koně a následně i Olinova snaha si ho udržet. Otec totiž tažné zvíře vnímá jako znak příslušnosti k „vyšší společnosti“. Znamená to, že již nejsou obyčejnými sedláky, ale stali se statkáři. „Naše Julina nebyla klisna, ale anděl, nepodobala se žádnému jinému koni. [...] Otec ctil klisnu ekonomicky, já jsem miloval Julinu jako bytost. Nikdy jsem k ní nešel bez sladké mrkve v kapse.“⁵⁶

Olinova touha ochránit němé tváře prochází celým příběhem. Ať už to byly ryby, které si chce jako jedinou věc odnést z opuštěného statku, kobyla Julina nebo štěňata, která zachránil před utopením. Můžeme v tom spatřovat jakousi paralelu. Oni se stali také obětí války a za nic nemohli. Podobně jako člověk, který žije poklidný život na svém statku a najednou zakopává o zbraně, munice a šrapnely v téměř panenské přírodě. Je jako cizí věci odjinud, které do společnosti ani přírody nepatří.

⁵⁶ PROCHÁZKA, Jan. *Ať žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 64.

Za další důkaz Olinovy loajality ke zvířatům lze považovat i to, že když mu otec utopí štěně, rozhodne se, že se domů již nevrátí a uteče. Cyril mu však toto impulsivní chování rozmluví. „Co by krmil čokla, dyž psa má soused. Tady se dycky dělaly majetky vod desetníku.“⁵⁷

⁵⁷ PROCHÁZKA, Jan. *At' žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 37.

4 Kočár do Vídně

Dalším Procházkovým dílem, je próza *Kočár do Vídně*, vydaná roku 1966, tedy pouhý rok po vydání *Ať žije republika!*

4.1 Stručný nástin děje

Děj je situován na konec 2. světové války, konkrétně na den 3. května 1945. Celá novela se odehrává v průběhu jednoho dne a noci. Hlavní hrdinkou je selská vdova Krista, která přišla o muže. Nad ránem k ní do domu přijde mladý voják Hans a přikáže jí připravit koně a vůz na cestu do Rakouska. Cestu se Krista rozhodne využít pro to, aby jej zabila a potrestala tak smrt svého manžela. Nakonec však vojáčka zabít nedokáže a oba podléhají vzájemnému citovému vzplanutí. Následujícího dne jsou nalezeni skupinkou českých partyzánů, kteří Hanse zastřelí.

V novele je využíván typ autorského vypravěče, který děj nejen popisuje, ale nahlíží rovněž do nitra ženské protagonistky Kristy. Z čistě formálního či spíše typografického hlediska je novela specifická tím, že je členěna podobně jako báseň. Autor nevyužil celý prostor stánky, text je segmentován jako verše, ačkoliv se nerýmují.

4.2 Vojáci

Než přistoupíme k samotné interpretaci díla, považujeme za vhodné zařadit novelu do širších souvislostí, představit si územní situaci ve dnech na konci války. Otázka, která se totiž nabízí, zní, jak se dva vojáci dostali do vesnice na Moravě. Jelikož Vídeň byla osvobozena již 15. dubna a Brno o jedenáct dní později (tj. 26. dubna). To znamená, že se vojáci pohybovali na osvobozeném území. Oni však ještě jistě nevědí, komu Morava náleží: „Nebylo jisté, je-li Morava doposud německou krajinou, nebo už ruským územím.“⁵⁸ Je možné, že jsou příslušníky ustupující armády právě z Brna, ale vybrali si cestu po vlastní ose a odtrhli se od ostatních. To by napovídalo, že se jedná o zběhy, což se potvrzuje v průběhu novely u mladšího z obou mužů. Zbavuje se totiž všeho na své uniformě, což naznačuje jeho příslušnost k německé armádě. Ukázka to potvrzuje explicitně: „[...] odřezal od kabátu knoflíky s vylisovanými německými kříži. Tak svědomitě se všech zbavil, že mu plandaly nárameníky. Odpáral orlici i hakenkrajce

⁵⁸ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 15.

nad prsní kapsou.“⁵⁹ Jedná se ovšem o marný pokus zbavit se minulosti, protože by jej v případě střetu s Rusy prozradil samotný fakt, že je do ní oblečen. To ovšem neplatí pro druhého, staršího a vážně raněného vojáka, jehož uniforma vypovídá o dobrém zacházení. Co by se stalo, kdyby svou cestu dotáhli do konce a dostali se na rakouské území? Nejspíše by si někde obstarali civilní oblečení a začlenili se mezi obyvatelstvo. Nabízí se otázka, proč si civilní šaty neobstarali od manžela Kristy a nepředehli tak skrývání a strachu.

Směrem jejich cesty je město Znojmo. Když se podíváme na detailní mapu českých Sudet, zjistíme, že Znojmo bylo nejseverněji položené sudetské město od rakouských hranic. Zde bychom mohli vidět zdroj pro název celé novely. Vojáček Hans totiž trvá na své příslušnosti k rakouské národnosti, nikoliv německé. Ve Vídni se už nebojuje, ale mohli by zde padnout do ruského zajetí a v tom případě by mohli být zastřeleni nebo vysláni do zajateckého tábora, což opět znamená nebezpečí mimo domov. Nebo mohou padnout do zajetí své vlastní armády a být popraveni za dezerci. Otázkou zůstává, proč je tuto anabázi ochoten mladý chlapec na hranici dospělosti podstoupit. Nabízí se jednoduchá odpověď, nejspíš si to neuvědomuje nebo nechce připustit. Jediné, po čem touží, je dostat se domů, na jediné místo, které považoval za bezpečné.

4.3 Smrt a strach

Jedná se o dva ústřední motivy novely *Kočár do Vídně*, v níž se představí různé způsoby smrti.

S prvním z nich se seznamujeme hned v prvních řádcích: „Venkovské ženě oběsili muže. Nebojoval proti nikomu. Zabili ho pro výstrahu, ukradl pár pytlů cementu.“⁶⁰ Jejich manželství nebylo výrazem citů, jednalo se spíše o svatbu z rozumu: „[...] tudy přijížděla z kostela na ofáborovaném svatebním voze. Muži, který si ji tenkrát vzal a kterého této noci pohřbila, se ještě styděla podívat do obličeje.“⁶¹ Jelikož není nikde explicitně uvedeno, zda byla Krista majetná nevěsta, nemůžeme říci, zda se jednalo o domluvenou svatbu. Oba žili pouze prací a manžel Kristu vnímal jen jako pracovní sílu: „Celé dny žili v polích a mezi dobyt看em. [...] Nebyl z těch, kterým by se zahálčivostí zkrátily žíly. Úrody se nikdy nemohl dočkat, div žito nepopotahoval ze země a ovocné stromy

⁵⁹ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 24.

⁶⁰ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 9.

⁶¹ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 12.

nezalával teplou vodou.“⁶² Manželova smrt byla zcela bezúčelná a nehrdinská. Věděl, co ho čeká, když poruší zákaz vycházení a navrch se pokusí o krádež. „Nikdo nevyšel a neotevřel. [...] Nevěděla o jejich rozkazu nevycházet. Ano i výhrůžce, kdo neuposlechne, kulku do hlavy, špagát na krk!“⁶³ Jeho smrt ani pohřeb nejsou nijak slavnostní, nakonec zemřel jako příslušník nižší společenské vrstvy, než jakým ve skutečnosti byl.

Druhý způsob smrti najdeme u staršího z vojáků. Zemřel až symbolickou smrtí v honosné, čisté uniformě, nezklamaný svými ideály a činy. Méně honosné bylo, jak k tomuto konci došel. Ačkoli je sebevražda natolik intimním činem, že ji obvykle spáchá člověk bez publika a ve známém prostředí, on se pod tíhou bolesti o ni pokusil hned několikrát v neznámém lese. Všechny jeho snahy vojáček zmařil: „Umírající neviděl nic jiného než zbraň. Byla to spásná možnost, jak se zbavit nožů v břichu. [...] Pokusil se změnit polohu těla, aby na ni dohmátl. [...] Voják-vojáček se bleskurychle převrátil z kozlíku do sena. Skočil po pušce a položil ji kus dál. Kam lazar nedosáhl.“⁶⁴ Ačkoliv nejspíše chtěl jen udržet kamaráda naživu a nechtěl se smířit s myšlenkou, že odchází, můžeme v tom spatřovat i snahu, aby měl starší kolega lepší smrt a nevezal si život sám.

Třetí způsob se netýká smrti tělesné, ale spíše duševního umírání člověka. Jedná se o Kristu, která je životem již natolik zkušená, že se chová čistě pragmaticky. Nepřipouští si o něčem snít, jak doslovně, tak v přeneseném významu: „[...] když je ve spánku navštívil sen, zdálo se jim zas jen, že jsou v polích anebo v chlévech.“⁶⁵ Svou nově nabytou roli vdovy přijme chladně a pokorně. Chová se tak, jak se od ní očekává. V její touze po pomstě bychom marně hledali romantický motiv, Krista je spravedlivá i v odplatě: „Zůstane jenom jeden. Spravedlivé je jeden za jednoho.“⁶⁶ Nejen že jí vyhovuje, že starší z mužů umírá a ona tak s ním nebudeme mít práci, ale dokonce počítá s tím, že se pak o jejich těla postará. „Křesťansky se rozhodla, že oba mrtvé přiveze zpátky, zajede k hrobníkovi, zaplatí mu, aby je pohřbil. Pamatovala si, že i tělesným ostatkům nepřátel se slučí a patří prokázat úctu.“⁶⁷

⁶² PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 19.

⁶³ Tamtéž, s. 26.

⁶⁴ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 45.

⁶⁵ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 19.

⁶⁶ Tamtéž, s. 11.

⁶⁷ Tamtéž, s. 49.

Čtvrtá, závěrečná smrt se týká vojáka-vojáčka, který je svými vřelými city a naivními představami Kristiným protipólem. Unese selku a má představu o uvolněné cestě a nevidí nenávist ani odpor, který Krista k jeho osobě cítí. Selce se nehnuší on jako člověk, ale to, co představuje. Na rozdíl od svého nadřízeného je vojáček usmrcen českými partyzány, kterými je mylně pokládán za příslušníka jednotek SS: „Je to... esesák? [...] Všecko vořezal. Vofikal i knoflíky.“⁶⁸

Téma, které se v novele vyskytuje a se smrtí souvisí, představuje strach v různých podobách. Všichni aktéři mají strach, počínaje tím, který pociťují vojáci, kteří neví, zda svého cíle dosáhnou. Určitou útěchou je pro ně buzola, podle které se v neznámém prostředí mohou snadno zorientovat. Krista s nimi má ale jiné plány, proto jim buzolu ukradne a zahodí. Tím vojáka-vojáčka znejistí natolik, že hoch přemýšlí nad tím, že poprvé zabije.

Další formou strachu je ten o umírajícího spolubojovníka. Jak už bylo řečeno, ačkoliv Hans ví, že zranění staršího vojáka jsou smrtelná, snaží se ho udržet naživu. Obavy pociťuje, když zahlédne německé vozy a chvatně se snaží ukrýt: „Ve vojáčkově spěchu, v jeho třasavce, jak se krčil a zase vyskakoval, aby přes keře viděl, co u aut dělají, byla nepředstíraná obava.“⁶⁹

Strach lze spatřit i v konání Kristy, na smrt je zvyklá a bere ji jako běžnou součást života: „Věděla o smrti, že existuje a že je stejně přirozená jako narození.“⁷⁰ Žena nemá strach o sebe, ale o koně, kteří se po manželově smrti stali jediným zdrojem obživy. Voják-vojáček si je toho dobře vědom, proto nenamíří zbraň na ni, ale na koně. Když je jí posléze vojákem projevena laskavost a může odejít zpět domů, nevyužije jí, protože bez koní a vozu nemá nic: „Když už zůstala bez muže, nemohla zůstat bez koní a vozu. Neměla žádnou jinou myšlenku, jenom je dostihnout.“⁷¹

4.4 Dva mužské protiklady

V příběhu se nacházejí dva zcela odlišné mužské charaktery. Manžel Kristy byl velice praktický muž, který práci a starost o své hospodářství stavěl nade vše, dokonce

⁶⁸ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 19.

⁶⁹ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 40.

⁷⁰ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 15.

⁷¹ Tamtéž, s. 64.

i nad svůj vztah k manželce. Pomyslným vrcholem jeho zcela praktického chování je pokus o krádež, kvůli němuž zemřel zcela bezdůvodně.

Poté se ovšem Krista setkává s vojákem-vojáčkem, mladým, inteligentním a vzdělaným mužem, ještě skoro chlapcem. Má ještě trochu dětské naivity, že se vše vrátí do běžných zvyklostí, jakoby se nic nepříhodovalo. Zpočátku je selka vůči němu více než chladná. Samotná přezdívka voják-vojáček mluví za své, je v ní zachycena dvojakost jeho postavy, vojáčka z dětské hry a reálného vojáka. V novele je nejvíce používáno právě toto pojmenování, ale objevují se i jiné: smrkáč, poseroutka, vejškrabek, motovidlo, mlíko na bradě...

Pro zachování zdravého rozumu si voják-vojáček opakuje důležité milníky historie spojené s válkami. Je to připomínka toho, že každá měla svůj konec: „Třicetiletá skončila čtyřiařicátého října. Krymská třetího března. Prusko-rakouská dvaadvacátého července. A francouzsko-pruská šestadvacátého února. První světová válka skončila [...] jedenáctého jedenáctý v jedenáct hodin.“⁷²

4.5 Motiv cesty

Celá novela by se dala shrnout pod pojem cesta. Hlavním prvkem je cesta vojáků toužících po domově, tedy má za cíl domov a opětovné setkání s blízkými. Z důvodu selčina jednání se ovšem cesta promění ve smuteční průvod s rakví zemřelého, jak to bylo na venkově zvykem. Pozoruhodnou proměnou prochází i samotná postava selky a její vnímání mužů obecně. Je to vývoj od netečné venkovské ženy k naději, kterou pocítila po jejím a Hansově milostném splnutí.

Cestu nebo spíše posun bychom mohli hledat i za přezdívkou vejškrabek, kterou Krista vojáku-vojáčkovi udělila. Přezdívka evokuje seškrabávání něčeho zbývajícího a již neplnohodnotného ze dna a vykresluje tak kontrast mezi starším a mladším vojákem. Starší muž je prototypem dokonalého vojáka, má vyšší šarži a množství válečných prožitků (bojoval v Rusku i v Polsku). Je. Naproti tomu mladší voják se jako bojovník do války nehodí, evidentně byl na frontu povolán později a nemá žádnou zkušenost boje muže proti muži. „Nikdy by ho nepřemohl, kdyby chrchlavý už nebyl udolaný bolestí. Být fit, praštil by vojákem-vojáčkem jednou rukou z vozu.“⁷³

⁷² PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 52.

⁷³ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 15.

4.6 Lesní krajina

Podle Michala Peprníka je les v literatuře vnímán jako prostředí, v němž dochází k zvláštním příhodám, což dokazuje i jeho postavení v ústní lidové slovesnosti (v pohádkách a v pořekadlech).⁷⁴

Děj celé novely se odehrává v lese, který Krista dobře zná, což je její výhoda oproti vojákům. Po likvidaci buzoly vede úmyslně vůz v bludném kruhu.

Les je zároveň místem naděje, kterou cítí vojáci v touze dostat se na rakouské hranice, ale i prostorem, kde Krista utrpěla největší životní ztrátu. „Bylo jí zle, připomněla si, že jí v tomto lese bylo už i hůř. Putovala tudy jednou v červnu, o senách, v osmém měsíci těhotenství. [...] Porodní křeče přicházely rychleji a rychleji.“⁷⁵ Narodil se jí mrtvý chlapeček a vědomí toho, že nenaplnila hlavní úlohu ženského života, ji trápilo ze všeho nejvíce. Dítě bylo jejím životním snem a jeho ztráta přinesla přirozenou deziluzi. Utrpěla tím její křesťanská víra, hlavně v Pannu Marii: „Zdravas Maria, milosti plná...! [...] Pomoz mně! Nikdy jsem tě o nic neošidila. Ani jsem ti nelhala. Vem si deset let mého života.“⁷⁶

Svůj zápas s vírou zde svádí i zraněný voják, který si při pohledu do korun stromů přehrává své vzpomínky spojené s dětstvím, ale i válečným tažením: „V Rusku jsou města... tak strašně... ale tak strašně daleko od... od... Jedno od druhého...!“⁷⁷

4.7 Jazyková bariéra

Vojáček a Krista jsou tedy dva zcela odlišní lidé, příslušníci jiných společenských vrstev. Za normálních okolností by se pravděpodobně nikdy nesetkali. Už od počátku provází jejich vztah nějakým způsobem řeč (němčina a čeština). Ačkoliv se vojáček hlásí k rakouské národnosti, zároveň si přivlastňuje německé myšlení, které si nárokovalo oblast českých zemí z historického pohledu: „Nerozumíš německy? Kroutil hlavou s sahal si na čelo. [...] Němci nechápou, že spousta národů dokáže žít bez němčiny.“⁷⁸

⁷⁴ PEPRNÍK, Michal. *Topos lesa v americké literatuře*. 1. vyd. Brno: Host, 2005, s. 13.

⁷⁵ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 74.

⁷⁶ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 74.

⁷⁷ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 47.

⁷⁸ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 13.

Krista se mu vysmívá, když paroduje jeho prohlášení v němčině a odpoví tak, aby byla postřehnutelná alespoň nepatrná zvuková shoda: „Vas is das? Chyt' si kočku za ocas?“⁷⁹

Nakonec, aniž si je toho vědom, vojáčka právě jazyk zachrání před smrtí z rukou selky. Když se Krista napřahuje ke smrtícímu úderu sekerou, zatímco vojáček spí, zamumlá ze spaní slovo mama: „Slovo ji zasáhlo na nejcitlivějším a nebolavějším místě.“⁸⁰ Existuje přitom jen málo výrazů, které jsou mezinárodní. Jedním z rysů významové výstavby novely je tedy přítomnost prvku, který obě postavy na počátku rozděloval a na konci naopak spojil.

4.8 Obraz partyzánství

Partyzáni byli civilní bojovníci, kteří se přidávali k jedné z válčících stran. Tvořili skupiny nebo jednotky pod jednotným velením. Měli svůj určitý znak, který nosili viditelně na svém těle. Dodržovali obecná pravidla války a v případě zajetí měli status válečných zajatců.⁸¹ Byli součástí domácího odboje a také cennou složkou z vojenského hlediska. „Americká zpravodajská služba hovořila o guerillové válce, v Německu se používal termín Kleinkrieg. Jde o formu boje, která sleduje rozvracení nepřátelského týlu. V tomto ohledu sehrálo partyzánské hnutí na území Sovětského svazu, Polska a dalších zemích velmi důležitou úlohu.“⁸²

„Partyzánské hnutí se od léta 1944 rozvinulo i v českých zemích. Posílili jej zejména odbojáři prchající před zatčením, uprchlí váleční zajatci i mladí lidé vyhýbající se práci v Německu v rámci totálního nasazení. Za pomoci organizovaných výsadek ze SSSR bylo zejména v moravských horách zformováno na 90 partyzánských jednotek, které měly na jaře 1945 téměř 8000 bojovníků.“⁸³

Právě obraz partyzánství byl klíčový pro přijetí novely širokou veřejností. Procházka zde totiž české partyzány představil ve zcela jiném světle, než jak byli vnímáni bezprostředně po konci války. Pravděpodobně i kvůli zachování si zbytků cti a národní hrdosti bylo toto odbojové hnutí vykreslováno v lepších barvách. Jeho představitelé byli

⁷⁹ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídne*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 12.

⁸⁰ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídne*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 87.

⁸¹ GEBHART, Jan. ŠIMOVICEK, Ján. *Partyzáni v Československu 1941-1945*. Praha: Naše vojsko, 1984. Živá minulost (Naše vojsko).

⁸² Partyzáni v českých luzích a hájích — ČT24 — Česká televize. ČT24 — *Nejdůvěryhodnější zpravodajský web v ČR — Česká televize* [online]. Copyright © [cit. 12. 04. 2020]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/archiv/1319320-partyzani-v-ceskych-luzich-a-hajich>

⁸³ BĚLINA, Pavel. *Dějiny země Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-606-1, s. 231

zobrazování jako nezdolní Češi, kteří se nepodvolili a zasadili tak nepříteli největší ránu. Jan Procházka chtěl ovšem ukázat jiné než černobílý výklad procesu osvobození: „Nabyl jsem totiž časem přesvědčení, že to, co jsem se o této době později učil, co jsem četl atd., je vlastně jen polovina pravdy, a chtěl jsem proto psát také o tom, co se nedalo halit do slavnostních fanfár. Prostě ukázat i druhou stranu téže mince.“⁸⁴

Vykreslení partyzánů v ději působí na čtenáře skoro až dojmem sedláků, kteří se chopili zbraní a v posledních dnech války si zahráli na hrdiny. Popravili obyčejného vojáka v podstatě omylem, protože jej považovali za někoho jiného. Prokázali tak neznalost válečných reálií, protože měli poznat podle uniformy vojákovu totožnost. Jeho vraždou nerespektovali pravidla války, která jim jasně ukládala, jak nakládat s vojákem, který se vzdá. Své chování si dokáží obhájit v ironickém závěru: „A my bojujeme!“⁸⁵ Dokonce samotný akt zastřelení vnímají jako dobrý skutek: „Nemělo cenu ho... trápit... [...] Copak jsme nacisti?“⁸⁶

⁸⁴ PALACKÁ, D. *Vzpomínky hluboké dvaadvacet let*. Zemědělské noviny, 5. 5. 1967.

⁸⁵ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 97.

⁸⁶ Tamtéž, s. 98.

5 Paralely novel *At' žije republika!* a *Kočár do Vídně*

5.1 Ženské postavy

V obou novelách vystupují silné ženy, které mají menší nebo větší podíl na ději. V obou případech jsou však důležité a podstatné. Jejich postavy jsou uvěřitelně vykreslené vzhledem k mužskému pohlaví autora. Kachyňa uvedl důvod, proč tomu tak bylo: „Psal tak dobře ženské postavy, protože je mohl pořád pozorovat, žil se čtyřmi ženami různého věku (s manželkou a třemi dcerami).“⁸⁷

Obě postavy, které chceme připodobnit, jsou si ve své podstatě více než podobné. Obě jsou submisivní a ocitly se ve vztahu s dominantním mužem. Podřídily se muži, kteří je nevnímali jako milující manželky. Ačkoliv u Olinovy maminky není popsáno, jak vypadalo její manželství po intimní stránce, u Kristy o tom máme celkem jasnou představu. „Přes ubíjející dřinu se jí dny manželství zdály přece jenom snesitelnější než noci. [...] Vzpírala váhu jeho svalstva a kostí jako dusivý náhrobní kámen.“⁸⁸

Rozdíl je v tom, že jedna svou mateřskou úlohu naplnila, a to dokonce chlapcem. Vztah maminky k Olinovi je rozporuplný až záhadný. V závěru novely stráví oba rodiče ostřelování vesnice v relativním bezpečí svého statku, zatímco Olin nikoli. Otázkou tedy zůstává, proč se jej nevydali hledat. Samozřejmě hrozilo nebezpečí toho, že se stanou obětí střelby, avšak pro milující matku by na prvním místě byla záchrana ohroženého dítěte.

Naopak Krista své dítě ztratila při porodu, když se v těhotenství namáhala a navzdory pokročilému stádiu zastávala i nadále svou roli v hospodaření. Dalo by se tedy tvrdit, že za její potrat mohou oba partneři. S dítětem zemřela i ta část Kristy, která si ještě dovolila snít a mít určité cíle.

Manželství na venkově mělo tradiční a konzervativní charakter ve vztazích mezi mužem a ženou. Hlavou rodiny a živitelem byl muž a hospodářství bylo tedy jeho dominantním teritoriem: „Koně jsou pro chlapa, pro ženskou telata!“⁸⁹ Starost o potomka a jeho výchova naopak náležela ženě. Krista vnímala své těhotenství a potenciální

⁸⁷ V žáru moci, TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí, režie Jordi Niubó, ČT – Televizní studio Ostrava [online]. 2001 [cit. 12. 04. 2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.

⁸⁸ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 97.

⁸⁹ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 19.

nadcházející mateřství jako vysvobození ze stereotypu, kdy se její život točil jen kolem práce.

Naproti tomu Olinova maminka se zdá být vůči dítěti téměř lhostejná. Vrcholem toho je i fakt, že když se stane obětí otcových násilnických sklonů i ona, chce sama odejít z domova: „Facka, facky; běžný zvuk našeho útulného domova. [...] Bije ji, slyším, že maminku mlátí.“⁹⁰ Za vesnicí si však uvědomí, že by neměla nic a nikoho, navíc ani nemá kam jít. Přijímá tedy manželovu strohou výzvu k návratu.

Obě ženy se chovají čistě podle nepsaných pravidel dobré ženy a manželky. Dělalí přesně to, co od nich patriarchální společnost žádá a očekává. Jsou oporou své rodiny a chtějí se zachovat správně za všech okolností.

5.2 Mužské postavy

O podobnosti, která panuje mezi charakterem manžela Kristy a otcem Olina, nemůže být pochyb. I když nejsou protagonisty, čtenář se o nich dozví mnoho prostřednictvím zážitků a vzpomínek Olina a Kristy. Oba muži mají hodně společného a jsou typickými představiteli svého postavení ve společnosti. Žijí jen pro práci, která je zároveň jejich jediným koníčkem. Jejich životy skončí ve chvíli, kdy nebudou moci pracovat: „[...] jakmile už nemohli pracovat, zdál se jim život zbytečný a prázdný.“⁹¹

Olin však netouží po monotónnosti, kterou mu může práce na statku nabídnout. Jeho pohrdání otcem pramení z toho, že nechce být stejný. Chlapec však potřebuje mužský vzor, není tedy překvapující, že oním vzorem se pro Olina stane jeho přítel Cyril Vitlich. Sdílejí spolu nejen pozici společenského outsidera, ale také lásku ke zvířatům. Olina fascinuje Cyrilova odolnost vůči narážkám a posměškům, které přicházejí od ostatních. Je ovšem pravděpodobné, že právě díky Olinovi se Cyril takto choval. Pro smrti Cyrilovy ženy totiž ležel v opilosti na zemi, byl leden a mohl umrznout, avšak Olin mu zachránil život tím, že jej neignoroval. Z toho důvodu se o Olina pravděpodobně stará, chce jej uchránit před celoživotní dřinou, která ho zajisté čekala.

V novele *Kočár do Vídně* funkci nechtěného mužského vzoru zastává vojáčekův nadřízený. Kdyby si chtěl vojáček budovat kariéru ve vojenství a armádě, jistě by takového učitele uvítal, ale jak bylo již zmíněno, vojáček je citlivý mladík, který byl do

⁹⁰ PROCHÁZKA, Jan. *At žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966, s. 165.

⁹¹ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 15.

války násilně zatažen. O tom mimo jiné vypovídá obsah jeho zavazadla („několik nábojů, kartáče, kartáček na zuby, dvě knihy, skládací ramínko“⁹²), což jistě není vybavení, které bychom u vojáka očekávali. Vypovídají o tom rovněž jeho činy: i přes svou touhu dostat se co nejrychleji za hranice se zastaví u potoka, aby vykonal svou denní hygienu.

5.3 Známé prostředí

V obou případech se děj odehrává v prostředí, které je protagonistům dobře známé a oni jsou přitom jediní, kteří se v něm vyznají. Ať se jedná o okolí vesnice Nesovice, nebo les v próze *Kočár do Vídně*. „Tady to znám. Věděla o každém keři a stromu.“⁹³ Tato dějiště mají společné to, že v něm jsou postavy konfrontovány s přítomností války, ale každý jinak. Olin se stane přímým svědkem válečného střetu, zatímco v případě Kristy víme, že se válka odehrává, avšak v novele se do přímého kontaktu s ní nedostanou. Realita války je zde připomínána pouze zvuky střelby a situací, kdy zahlédnou na cestě německé vozy s válečnou technikou.

Tento fakt může souviset i s věkem obou postav. Olin je dítě, kterému je v novele, tedy na konci války, dvanáct let, což znamená, že v době jejího vypuknutí mu bylo šest let. S přihlédnutím k tomu, od jakého věku si je člověk schopen vybavit alespoň nějaké vzpomínky, je pravděpodobné, že nic jiného než válku si nepamatuje. Přijímá ji tak, jak přichází, a nebere ji jako vetřelce ve svém světě. To však neplatí o Kristě, která je dospělá racionální žena a plně si vybavuje jak období míru, tak první roky válčení. Možná i to je důvod absence jejího přímého střetnutí s válkou, už s ní nejspíš byla konfrontována dost.

5.4 Motiv koně

Touha vlastnit koně prochází oběma díly. V obou případech je to potřeba pouze ekonomická, jak u Kristy, tak u Olinova otce. Patrný rozdíl tu ovšem přece jen je. Pro Kristu představují koně obživu, nejspíše tedy vlastní zemědělské pozemky dál od vesnice, což se dá odvodit i z její vzpomínky v době těhotenství, kdy musela urazit dlouhou cestu jen proto, aby se tam dostala. Pro otce je ale kobyly Julina pouze znakem příslušnosti k vyšší společenské vrstvě. Kůň je pro něj důležitý jen jako známka přepychu, bez kterého by se uživil. Nezávisí na něm jeho živobytí.

⁹² PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 54.

⁹³ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 14.

5.5 Křesťanství a víra

Křesťanství obecně hrálo na venkově důležitou roli. Víra provázela vesničany celý život, od narození po pohřeb. Při pohřbívání se dbalo na to, aby duše zemřelého odešla v klidu a v pokoji.⁹⁴

S tím by se mohlo pojit usnesení Kristy, že se sice dopustí vraždy a poruší tím desatero, ale nechá mrtvé na své náklady pohřbít, protože člověku se má po smrti prokázat úcta, ať už v životě spáchal cokoliv. Její víra je zaměřena spíše na mariánskou úctu, vzývá Pannu Marii, k níž se zvláště v době svého těhotenství ženy obracely. Panna Marie je obvyklým objektem modliteb, protože se zrodila jako člověk a též zažila obavy z nadcházejícího porodu. Ženy k ní měly obvykle blíže než k Ježíši Kristu. Obrací se k ní tedy, když je v koncích, a dokonce s ní o dítě smlouvá, když jí nabízí svůj život za jeho.

Olin je typický potomek, který má víru přijmout jako součást dědictví své rodiny. V rámci jeho vzpomínek čtenář zjistí, že musel absolvovat hodiny náboženství. Jelikož byl k víře de facto donucen a nedospěl k ní sám, nudí se a faráři provádí nejrůznější kousky. V nejvypjatějším okamžiku se ovšem k modlitbě také uchýlí, a sice když si myslí, že bude zastřelen.

Jak Olin, tak Krista přijímají víru, jak jim byla předána jejich rodiči, a pravidelné návštěvy kostela jako běžnou součástí jejich života. Nejsou přehnaně pobožní, avšak ve chvíli nejvyšší nouze se k Bohu obracejí.

5.6 Spojenectví

Novelu *Ať žije republika!* provází motiv spojenectví, ať už jsou záměrná, či nikoli. Největším spojencem pro malého Olina je jeho přítel Cyril Vitlich, u kterého vždy našel útočiště a hlavně pochopení. Oba se totiž nechtějí podřídit své předem předepsané úloze ve společnosti. Olin zároveň získává nečekaného přítele v podobě dívky Anny. Nakolik se o něj dívka začala zajímat z dětských milostných pohnutek, nebo ho chtěla v jeho postoji následovat, zůstává otázkou. Olin však od sebe dívku neustále odhání, protože je svědkem jeho ponížení, které mu opakovaně ostatní chlapci uštědřují.

⁹⁴ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

V novele *Kočár do Vídne* Krista zjistí, že vojáčka nemusí považovat za svého nepřítele, protože jí nechce ublížit. Její postupná změna názorů je již popisována v podkapitole o motivu cesty, zmíníme ještě jeden případ, ze kterého lze tuto skutečnost mohli odvodit. Na úplném začátku šel vojáček vedle vozu a snažil se s ním udržet krok, selka bezděčně přidala na rychlosti, vojáček musel jít rychleji a později přejít i do běhu. Byl to ze strany Kristy zbytečný pokus ukázat, že s nimi není dobrovolně a nejráději by odjela. V závěru novely však vidíme úplně jiný příklad, totiž když Krista zjistí, že vojáček začíná mít problémy z rychlostí vozu a provaz se mu zařezává více a více do krku, okamžitě zpomalí.

5.7 Řeč

V obou příbězích se objevuje silné pouto k rodnému jazyku, ať už je to snaha využít příbuznosti jazyků, jakými jsou ruština a čeština, nebo národnostní hrdost u vojáčka.

Ruští kozáci se při setkání s Olinem snaží nalézt taková slova, kterým by chlapec rozuměl, anebo využívají mezinárodního dorozumívacího prostředku – gestikulaci. V jejich úsilí jim vychází vstříc i fakt, že se Olin snaží o totéž a dokáže si odvodit význam slov z kontextu. Z textu je patrné, že komu má bližší vztah bez ohledu na národnostní příslušnost.

Zato v novele *Kočár do Vídne* považuje selka fakt, že by se měla snažit promluvit německy, téměř za urážku na cti. Když to udělá, tak jen proto, aby potvrdila svůj směr, který pro vůz vybrala: „Moravský Krumlov? Méřiš Krumau...?“ Ukázala doleva a pokusila se o vlídnost. [...] „Ja? Ja,“ ponížila se k němčině.“⁹⁵ Vojáček sice utíká od války a od všeho, co mu ji připomíná, ale svou rodnou řeč se nijak nesnaží zamaskovat, například mlčením. K tomu můžeme uvést, že na konci války a v době osvobození panoval velký zmatek v otázkách viníka a oběti, lidé neuměli rozlišit Němce od Rakušana a jediným znakem příslušnosti k nepřátelskému národu byla němčina.

5.8 Majetek

Otázka majetku (hlavně koní) se prolíná oběma příběhy. V poslední kapitole novely *Ať žije republika!* s úvodním prohlášením „Co jsem se nikdy nedozvěděl“ se dozvíme, že Julina skončila kdesi na nádraží, již nepodstatná pro nikoho. Tomu se snaží

⁹⁵ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídne*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 44.

Krista svým činem odvést vojáky na rakouské hranice předejít. Nejspíše by skončili stejně ve chvíli, kdy by se vojáci dostali na místo určení. Pro ni představují možnost se po smrti manžela uživit, zatímco pro ně byl kuň jen dopravní prostředek.

5.9 Konkrétnost dějiště

Zatímco místo, kde se odehrává novela *At' žije republika!* známe, v případě *Kočáru do Vídně* tomu tak není; není explicitně řečeno, kde přesně se les nachází. Víme pouze, že se hrdinové nalézají na jižní Moravě. Odpověď na otázku, proč čtenáři Procházekův vypravěč lokalizaci děje zatajil, může souviset s případnou autobiografičností. Již z předchozích kapitol víme, že Olin je postava inspirovaná autentickými vzpomínkami autora, což dokládá i volba dějiště do jeho rodných Nesovic. Autor nechtěl prostor lesa specifikovat nejspíše kvůli tomu, že příběh Kristy a vojáčka nevychází z jeho vzpomínek.

5.10 Časová souslednost novel

Spojitosť mezi novelami nespočívá jen ve faktu, že obě díla byla vydaná v krátkém časovém sledu za sebou, ale i v uvedeném období, kdy se odehrávají. Obě díla jako by na sebe časem vyprávění navazovala. Novela *At' žije republika!* vypráví o postupu Rudé armády na území jižní Moravy a *Kočár do Vídně* se věnuje tomu, co následovalo potom, tedy ve dnech postupného osvobození a následného stupňovaného útěku Němců z oblasti tehdejších Sudet. Oba příběhy se odehrávají jen pár dní po sobě a vyjadřují tím určitou časovou návaznost. Olinova vesnice Nesovice byla osvobozena v dubnu 1945 a Krista se i s vozem vydala na cestu na začátku následujícího měsíce.

5.11 Ironie v názvech

Oba názvy v sobě obsahují určitou ironii. Slavnostní název *At' žije republika!* je míněn ironicky, neboť román je antitezí politického patosu, s nímž bylo výročí spojováno.⁹⁶ O názvu novely *At' žije republika!* Obec se v průběhu války pyšně napsal na obecním úřadě: Tato obec plnila všechny povinnosti k říši. Je to ukázka snahy o prospěchářství, kdy se vesnice ukazuje v dobrém světle tomu, kdo je právě u moci. V samém závěru transparent pořád visí, jen s odlišným nápisem: *At' žije republika!*

⁹⁶ JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Československý filmový ústav, 1990.

Slovo kočár v nás nejspíše vyvolá konotaci honosného povozu, zatímco vůz tažený dvěma valachy má do honosnosti daleko. Účel ani cíl cesty není nijak vznešený. Postavy utíkají před svým osudem, který je více než pravděpodobný, a oddalují tak nevyhnutelné vyústění svých životů. Vznešená cesta kočárem má s tou jejich společnou snad jedině rychlost. Cesta povozem rovněž je stejně jako cesta kočárem pomalá. Tempo jízdy v novele *Kočár do Vídně* udává Krista, která ovšem bere ohledy na své koně a ví, že jsou stavěni spíše na velké a těžké náklady než na dlouhé trasy.

Ironie názvu spočívá také v tom, kam protagonisté novely utíkají. Vídeň byla kdysi vznešeným městem, sídlem králů a císařů. Svým chováním a útekem ji uprchlíci degradují z výstavního velkoměsta na pouhou zastávku na jejich cestě. Ačkoliv můžeme předpokládat, že oba vojáci pocházejí z Vídně, explicitně to nikde řečeno není.

5.12 Rodina

Rozdíl mezi oběma novelami můžeme spatřovat v náhledu na budoucnost a rodinu. V Olinově domácnosti je kladen velký důraz na jejich obraz u ostatních sousedů, na způsob, jak jsou vnímáni. I když jejich domácnost nefunguje vztahově na ideální rovině, je rodina dobře sebraná ve věci zemědělských prací. Olin utíká z domu pokaždé, kdy se mu naskytne příležitost. To, že se s otcem pouze jen snášejí, protože o respektu tu nemůže být řeč, ukazuje i situace, kdy měl společně s jejich majetkem (koněm a vozem) dorazit na určité místo. Otec přišel s ostatními na kontrolu, tudíž věděl, že Olin tam není. Milující otec by se jistě vydal hledat své dítě, on měl však příliš práce s ukrýváním nakradeného majetku z opuštěného statku.

Krista se na druhou stranu již posunula dál v rámci nahlížení na společnost. Zůstala sama, bez manžela a bez dítěte. Je ochotná podstoupit potupu a hanbu, kterou by jistě zažila, kdyby se jí narodilo dítě z nemanželského styku: „Vidíš Panno, můj hřích? [...] Odepři mně bránu svého Syna... ale... buď milosrdná! Nenechávej mě samotnou na světě! Dej i mně syna. Nech, ať se mi z této chvíle narodí syn!“⁹⁷ Je ochotná vzdát se i své víry za syna, který by jí pomohl ve stáří. Již nedbá na svou pověst u svých sousedů a známých. Je velmi pravděpodobné, že kdyby ze spojení s vojáčkem nebo ze znásilnění partyzány otěhotněla, zvolila by milosrdnou lež a řekla, že dítě zplodila se svým již zesnulým manželem. Jistě by chtěla sebe i své dítě ochránit před posměšky a šikanou

⁹⁷ PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3, s. 95.

druhých a udělala by pro něj vše. Vidíme posun v její názorové rovině, neboť se osvobodila od pout společnosti a začíná myslet sama na sebe.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo ukázat a klasifikovat prožitek druhé světové války optikou obyčejného člověka a dítěte v prózách Jana Procházky. Zaobírali jsme se tematicky příbuznými novelami *Ať žije republika!* a *Kočár do Vídně*. Utvrdili jsme se v tom, že se tyto novely v mnohém podobají. Obě jsou děleny do třinácti částí, což je příhodné číslo z hlediska proměn, kterými hlavní postavy během příběhu projdou. Olin i Krista jsou na posledních stránkách novely jinými lidmi, co do povahy a jejich světonázoru. Přitom protagonisté touto proměnou projdou za poměrně krátký časový úsek (jeden až tři dny). I tento fakt, že próza není uměle nastavována ani nejsou na hlavní příběh roubovány další, je nejspíš jedním z důvodů čtenářské oblíbenosti Procházkových děl, protože nedochází k retardacím a děj neztrácí na napínavosti.

Své literární počiny zasazuje autor do venkovského prostředí, ve kterém vyrostl, konkrétně na jižní Moravu do oblasti kolem města Brna. Jelikož venkovské prostředí znal důvěrně, dokázal dobře odpozorované vztahy mezi jednotlivými obyvateli vesnického kolektivu přetavit do svých textů. Díky tomu působí jeho prózy autenticky a poskytují čtenáři možnost vžít se do ústřední postavy.

Novela *Ať žije republika!* je specifická dětským vypravěčem a hrůzné úkazy války jsou tímto zjemněné, protože Olin se do válečné vřavy již narodil a nikam jinam než do válečných let jeho paměť nesahá. I v takové době ale nezapomíná na typicky klukovské věci, jako jsou škádlení bohatého sedláka nebo nadřazený názor na skrývání prasete. Chlapec se snaží pochopit chování lidí okolo sebe a doufá, že skrze ně porozumí tomu, co k válce vedlo. Jelikož lze pokládat postavu Olina za autobiografickou, můžeme tuto novelu chápat jako autorovu deníkovou zповěď jeho mladistvých let.

Jako lidé máme tendenci chránit osoby a místa, se kterými se pojí naše vzpomínky. Mnohdy můžeme být i zaslepeni snahou vylepšit si skutečnost, když není podle naší libosti, zvláště když naše vzpomínky nejsou zrovna šťastné. To ovšem u Jana Procházky nepozorujeme, ačkoliv byla jižní Morava jeho domovem, neobjevujeme snahu o zlepšení skutečnosti, vylepšení vztahů ani ospravedlňování skutků ostatních. Díky tomu můžeme prostřednictvím této novely podniknout exkurz na venkov do čtyřicátých let minulého století. Zjistili jsme, že se tehdejší společenské uspořádání, zvláště v uzavřenějších lokalitách, nezměnilo. Stále naší společnosti vládne touha po majetku a bohatství. Lidé žijící na venkově velice dbali na víru, a aby měli před smrtí

z náboženského hlediska vše vyřešeno, přistupovali k modlitbě v okamžicích, kdy byli přesvědčeni, že zemřou.

V obou případech pocházejí protagonisté z nefunkčních či rozvrácených rodin. Navzdory tomu, že o původu Kristy nic nevíme, lze její vztah odvodit právě z toho, že o něm nepadne zmínka. Tento samotný fakt nám o jejich postojích poví více než například retrospektivní vyprávění objasňující její současnou situaci.

Obě novely předávají čtenáři důležité svědectví o válce z pohledu obyčejných lidí a přinesly překvapivé zjištění, že některým civilistům nešlo o pouhé přežití, ale vnímali zuřící válku jako příležitost ke shromáždění majetku, který za sebou v době osvobození nechávali prchající Němci.

Anotace

Autor: Lucie Svítilová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Název práce: Procházkovy deziluzivní novely o konci 2. světové války

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Počet znaků: 74 792

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 25

Klíčová slova: Jan Procházka, 2. světová válka, dětská perspektiva, *Ať žije republika!*, *Kočár do Vídně*

Tato práce se zabývá literárními počiny spisovatele Jana Procházky, které se odehrává bezprostředně v posledních dnech 2. světové války. Hlavním cílem je prozkoumání prostředí předestřené v jeho novelách *Ať žije republika!* a *Kočár do Vídně*, které se významně hlavně vzhledem k období, kdy se jejich příběhy odehrávají. Nejdříve je zařazen souhrnný životopis autora a tím i doba jeho tvorby. Poté jsou řešeny interpretace novel, z nichž každá má svůj vyhrazený prostor. Na závěr jsou uvedeny paralely mezi jednotlivými prvky próz.

Resumé

This bachelor thesis aims to explain two works by the Czech writer Jan Procházka. These are short stories *Long live the republic!* and *Carriage to Vienna*. These novels originated in the same decade, in the 1960s. Both could have been released thanks to the political and cultural loosening of the grip of society that occurred at that time.

In this thesis, we will try to present two different views of the war, which have similar perpetrators. Both come from people who are just defenceless victims whose only goal is to save their own lives. One belongs to a twelve-year-old boy (*Long live the republic!*), the other to an adult peasant woman (*Carriage to Vienna*), whose exact age we do not know.

In the interpretation, we will look at their deeds and motives individually, so we will deal with each amendment separately, because each has its own specifics.

Firstly, we will focus on the short story *Long Live the Republic!*, which reflects much of the author's childhood and youth. Through the young protagonist, we learn about the relationships between ordinary people and their attitudes toward war events. We can witness an authentic account of the most tragic period in our history and not from the perspective of soldiers or people actively involved in the events of liberation at the time.

The novel is characterized not only by the presented children's optics, but also by a certain closedness of individual episodes and events. We believe that this is the key to understanding and empathizing with the mentality of people who have inadvertently gotten into the turmoil of war. This is especially important for generations that have not experienced war and find it difficult to engage in the collective memory of our nation, which protects us from its recurrence.

This will be followed by an interpretation of the novel *The Carriage to Vienna*, which is characterized by the fact that its story takes place within a single forest, which in many cultures is understood as a place where horrible and inexplicable things happen.

In the final comparison, we will point out - in addition to the obvious differences - the common features of both short stories.

Seznam použitých zdrojů

Primární zdroje

PROCHÁZKA, Jan. *Ať žije republika: (já a Juliana a konec války)*. 2. vyd. Praha: SNDK, 1966.

PROCHÁZKA, Jan. *Kočár do Vídně*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1738-3.

Sekundární zdroje

Anketa, *Listy 1*, 1968, č. 1.

BARTOŠ, Josef, Stanislava KOVÁŘOVÁ a Miloš TRAPL. *Osobnosti českých dějin*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Olomouc: Alda, 2005. ISBN 80-85600-94-3.

BĚLINA, Pavel. *Dějiny země Koruny české*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-606-1.

FIALA, Miloš. O umění, jeho smyslu a odpovědnosti: Šest otázek pro Jana Procházku, *Rudé právo*, 1963, 43.

GEBHART, Jan. ŠIMOVČEK, Ján. *Partyzáni v Československu 1941-1945*. Praha: Naše vojsko, 1984. Živá minulost (Naše vojsko).

HOLLER, Josef, O čem přemýšlí a co chce a co nikoliv a na čem pracuje spisovatel Jan Procházka, *Svět v obrazech 25*, 1969, č. 3.

JACHNIN, Boris. *Jan Procházka*. Praha: Československý filmový ústav, 1990.

Literární noviny, 1967, č. 7/8.

Lucerny, *Rudé právo*, 17. 8. 1970.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

Neříkám nic jiného, než si myslí šofér, než si myslí paní, která uklízí, než si myslí obyčejní lidé... Rozhovor Mladého světa s Janem Procházkou, místopředsedou Čs. svazu spisovatelů, a spisovatelem Arnoštem Lustigem /ptal se Karel Hvižd'ala/, *Mladý svět*, 1968.

- PALACKÁ, D. *Vzpomínky hluboké dvaadvacet let. Zemědělské noviny*, 5. 5. 1967.
- PAVLÁSEK, Vojtěch. *25 let osvobození Československa*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.
- PEPRNÍK, Michal. *Topos lesa v americké literatuře*. 1. vyd. Brno: Host, 2005.
- PROCHÁZKA, Jan, SEKERA, Josef, Spisovatelé ke sjezdu, *Literární noviny* 15, 1966, č. 23.
- PROCHÁZKOVÁ, Lenka, Odtajněný příběh (vzpomínky na otce při čtení archivních svazků StB), *Právo*, příloha Salon, 31. 5. 2001.
- SOELDNER, Ivan, Jak se máte, pane Procházko?: Syn kulaka, svazák, nejpilnější autor, přítel Novotného, tribun lidu vypovídá, *Kino* 23, č. 16.
- Stanislav Oborský, O profesoru V. Černém a těch druhých (I. část), *Rudé právo*, 15. 8. 1970, s. 3. O profesoru V. Černém a těch druhých (II. část). Velké kádrování, *Rudé právo*, 18. 8. 1970, s. 3. O profesoru V. Černém a těch druhých (III. část). VLASTENCI byli pro Mnichov, *Rudé právo*, 19. 8. 1970, s. 3. První část informovala o tom, že balíčky s magnetofonovými páskami dostali ředitelé „dvou důležitých čs. sdělovacích prostředků“.
- Střetávání názorů. S Reportérem hovořili předseda Svazu československých spisovatelů, profesor Karlovy Univerzity v Praze dr. Eduard Goldstücker a místopředseda Svazu, spisovatel a scenárista Jan Procházka, *Reportér* 3, 1968, č. 8.
- Text 1971 (československý nezávislý měsíčník), *Mnichov*, č. 2, s. 1.
- Zemřel Jan Procházka, České slovo 1971, *Mnichov*, č. 3.

Internetové zdroje

HAVRÁNKOVÁ, Daniela, *Revize minulosti ve filmech Jana Procházky* [online]. Praha, 2012 [cit. 2020-04-12]. Dostupné z: [https:// is.cuni.cz/webapps/zzp/](https://is.cuni.cz/webapps/zzp/). Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Stanislava Přádná.

Partyzáni v českých luzích a hájích — ČT24 — Česká televize. ČT24 — *Nejdůvěryhodnější zpravodajský web v ČR* — Česká televize [online]. Copyright © [cit. 12. 04. 2020]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/archiv/1319320-partyzani-v-ceskych-luzich-a-hajich>

V žáru moci, TV dokument z cyklu Předčasná úmrtí, režie Jordi Niubó, ČT – Televizní studio Ostrava [online]. 2001 [cit. 12. 04. 2020]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123383458-pribehy-slavnych/401223100031012-v-zaru-moci>.